

DKO-4013-2/96

PROGRAM EDUKACJI EKOLOGICZNEJ W PRZEDSZKOLU

OPRACOWAŁA - GRAŻYNA KUTYŁOWSKA

WARSZAWA - GRUDZIEŃ - 1995

DKO-4013-2/96

PROGRAM EDUKACJI EKOLOGICZNEJ W PRZEDSZKOLU

OPRACOWAŁA - GRAŻYNA KUTYŁOWSKA

WARSZAWA - GRUDZIEŃ - 1995

SPIS TREŚCI

371.2
(67)

I CELE EDUKACJI W PRZEDSZKOLU.....	EKOLOGICZNEJ	67763/0	str. 4
II PROGRAM ORGANIZACJI PRZEDSZKOLA EKOLOGICZNEGO.....			str. 6
A/ PRZYGOTOWANIE PRZEDSZKOLA DO REALIZACJI PROGRAMU.....			str. 7
1. Ogród przedszkolny			
2. Budynek przedszkolny			
3. Pomieszczenia klasowe			
B/ EKOLOGICZNY PROGRAM ŻYWIENIA DZIECI.....			str. 9
C/ PROEKOLOGICZNA POSTAWA PERSONELU PEDAGOGICZNO - TECHNICZNEGO.....			str. 10
D/ PROEKOLOGICZNA WSPÓŁPRACA Z RODZICAMI.....			str. 11
E/ EKOLOGICZNY PROGRAM WSPÓŁPRACY Z OŚRODKIEM ZDROWIA PORADNIĄ PSYCHOLOGICZNĄ.....			str. 12
F/ EKOLOGICZNA WSPÓŁPRACA Z OSIEDLAMI OŚRODKAMI UŻYTECZNOŚCI SPOŁECZNEJ.....			str. 13
G/ PROJEKT PROGRAMU "ZIELONEGO PRZEDSZKOLA".....			str. 14
III RAMOWY PROGRAM EDUKACJI EKOLOGICZNEJ DZIECI W WIEKU			
OD 3 DO 6 LAT.....			str. 15
STRUKTURA PROGRAMU.....			str. 16
DZIECI TRZYLETNIE.....			str. 18
1. Działania wspomagające rozwój zdrowia fizycznego, emocjonalnego i sprawności ruchowej dziecka.....			str. 18
2. Działania wspomagające rozwój intelektualny dziecka.....			str. 19
3. Działania wspomagające rozwój aktywności twórczej i wrażliwości estetycznej dziecka.....			str. 20

DZIECI CZTEROLETNI..... str. 22

1. Działania wspomagające rozwój zdrowia fizycznego,
emocjonalnego i sprawności ruchowej dziecka..... str. 22
2. Działania wspomagające rozwój intelektualny dziecka..... str. 23
3. Działania wspomagające rozwój aktywności twórczej
i wrażliwości estetycznej dziecka..... str. 27

DZIECI PIĘCIOLETNI..... str. 28

1. Działania wspomagające rozwój zdrowia fizycznego,
emocjonalnego i sprawności ruchowej dziecka..... str. 28
2. Działania wspomagające rozwój intelektualny dziecka..... str. 30
3. Działania wspomagające rozwój aktywności twórczej
i wrażliwości estetycznej dziecka..... str. 34

DZIECI SZĘŚCIOLETNI..... str. 36

1. Działania wspomagające rozwój zdrowia fizycznego,
emocjonalnego i sprawności ruchowej dziecka..... str. 36
2. Działania wspomagające rozwój intelektualny dziecka..... str. 39
3. Działania wspomagające rozwój aktywności twórczej
i wrażliwości estetycznej dziecka..... str. 43

IV BIBLIOGRAFIA..... str. 46

I

CELE EDUKACJI EKOLOGICZNEJ W PRZEDSZKOLU

motto:

"Jeśli myślisz rok naprzód - sadź ryż

Jeśli myślisz dziesięć lat naprzód - sadź drzewa

Lecz jeśli myślisz sto lat naprzód - ucz ludzi "

(przysłowie chińskie)

"Lepiej zapalić jedną świeczkę niż cierpieć ciemności"

(P. Benena).

"Ekologia - < gr. oikos = dom środowisko + logos = nauka > - dziedzina biologii badająca wzajemne stosunki między organizmami a otaczającym je środowiskiem" /słownik wyrazów obcych/, początek swój biorąca w latach trzydziestych dwudziestego wieku, pod jego koniec znacznie rozszerzyła zakres swojego działania.

Niepokojąco wzrastająca liczba czynników mogących unicestwić ludzkość zmusza człowieka do zmiany dotychczasowego sposobu myślenia i zachowania.

W zakres edukacji ekologicznej wchodzi wszelkiego rodzaju działania mające na celu między innymi:

- 1 - Uświadomienie że życie bez kontaktu z przyrodą jest niemożliwe. Wszystko co jest potrzebne człowiekowi do życia, czerpie on ze środowiska;
- 2 - Wyposażenie w wiedzę dotyczącą budowy i czynności życiowych organizmów żywych oraz ich związków ze środowiskiem.

- 3 - Poglębianie wiadomości na temat roślin i zwierząt żyjących na Ziemi.
- 4 - Uświadamianie, że każda istota żywa ma prawo do godnego życia;
- 5 - Kształtowanie podstawowych zasad ochrony przyrody;
- 6 - Kształtowanie umiejętności racjonalnego korzystania z zasobów przyrody odnawialnych i nieodnawialnych;
- 7 - Wprowadzanie czystych technologii i racjonalnego wykorzystywania zasobów przyrody oraz utylizacji odpadów;
- 8 - Kształtowanie własnego "ja" w harmonii ze środowiskiem;
- 9 - Rozwijanie aktywnych form wypoczynku na łonie natury;
- 10 - Kształtowanie poczucia odpowiedzialności za stan środowiska przyrodniczego;

Zmian w sposobie dotychczasowego myślenia i zachowania człowieka, należy dokonywać od najwcześniejszych lat jego życia.

Dziecko wychowane w potrzebie kontaktu z przyrodą, nauczone proekologicznego myślenia, w okresie dojrzłym, jest w stanie naprawić lub zneutralizować negatywne skutki gospodarki jego poprzedników na Ziemi.

Proces kształtowania umiejętności, wiedzy i świadomości człowieka, rozpoczyna się z chwilą jego przyjścia na świat. Wiek przedszkolny charakteryzujący się dużym skokiem intelektualnym w rozwoju dziecka, jest najlepszym i ostatecznym terminem do wprowadzania elementów edukacji ekologiczno - środowiskowej, która powinna być kontynuowana w dalszej edukacji.

Działania wychowawczo - dydaktyczne w tym zakresie odbywają się w określonych warunkach, w tym przypadku jest to placówka przedszkolna i środowisko, w którym jest usytuowana.

Opracowany program składa się z dwóch części, jest programem otwartym

II

PROGRAM ORGANIZACJI PRZEDSZKOLA EKOLOGICZNEGO

- A - PRZYGOTOWANIE PRZEDSZKOLA DO REALIZACJI PROGRAMU.**
- B - EKOLOGICZNY PROGRAM ŻYWIENIA DZIECI.**
- C - PROEKOLOGICZNA POSTAWA PERSONELU PEDAGOGICZNO - TECHNICZNEGO.**
- D - PROEDUKACYJNA WSPÓŁPRACY Z RODZICAMI.**
- E - EKOLOGICZNY PROGRAM WSPÓŁPRACY Z OŚRODKIEM ZDROWIA I PORADNIĄ PSYCHOLOGICZNĄ.**
- F - EKOLOGICZNA WSPÓŁPRACA Z OSIEDLOWYMI INSTYTUCJAMI UŻYTECZNOŚCI SPOŁECZNEJ.**
- G - PROJEKT PROGRAMU "ZIELONE PRZEDSZKOLE"**

A/ PRZYGOTOWANIE PRZEDSZKOLA DO REALIZACJI PROGRAMU.

1. Ogród przedszkolny

- Założenie żywopłotu wokół ogrodzenia przedszkolnego w celu zneutralizowania spalin samochodów parkujących w okolicy przedszkola oraz zwiększenia powierzchni zielonej ogrodu.
- Założenie dobrej aparatury nawilżającej.
- Wprowadzenie metryczek na drzewach rosnących w ogrodzie.
- Wykonanie altany lub innego pomieszczenia gospodarczego.
- Założenie kompostnika, ustawienie pojemników na materiały do recyklingu (papier, plastik, szkło), ustawienie na terenie ogrodu koszy na "drobne" śmieci (ilość uzależniona od powierzchni ogrodu).
- Zakupienie stolików z parasolkami umożliwiającymi zorganizowanie tzw. "zielonych klas" na tarasie przedszkola.
- Wyposażenie grup młodszych w markizy chroniące tarasy przed nasłonecznieniem
- przeniesienie leżakowania na tarasy podczas letnich ciepłych dni.
- Sukcesywna wymiana murawy do biegania na gatunki traw odpornych na deptanie.
- Zaplanowanie terenu do zabaw i ćwiczeń ruchowych.
- Wzbogacanie sprzętu ogrodowego o elementy z drewna odpadowego, dające dzieciom szansę doskonalenia sprawności fizycznej (lekkie deski, klocki, belki dające się łączyć w budowle).

2. Budynek przedszkolny

- Utrzymanie pomieszczeń budynku w szczególnej czystości.
- Do prac porządkowych używanie polskich środków czystości, przyjaznych dla środowiska w opakowaniach zwrotnych lub nadających się do recyklingu.

- Przestrzeganie zasady konserwacji i naprawy mebli oraz innego sprzętu znajdującego się w budynku.
- Używanie sprzętu gwarantującego wysoki poziom wykonywanej pracy (odkurzacz ekologiczny).
- Systematyczna praca personelu placówki nad funkcjonalnością i wysokim poziomem estetycznym pomieszczeń.

3. Pomieszczenia klasowe

- Zagospodarowanie klas gwarantujące dzieciom całkowite bezpieczeństwo dla ich zdrowia fizycznego i emocjonalnego
(nawilżanie, wentylacja pomieszczeń, oświetlenie, ustawienie mebli i sprzętu, wysoki poziom estetyczny zabawek, pomocy dydaktycznych i elementów dekoracyjnych klasy).
- Kompletowanie zabawek czystych ekologicznie, funkcjonalnych, dających radość zabawie, doskonalących procesy poznawcze dziecka
(uwzględniając produkcję polską np: zabawki oparte na bazie systemu "Lego").
- W kąciach przyrody gromadzenie dużej ilości zieleni doniczkowej przyczyniającej się do tworzenia mikroklimatu w klasie.
- W miarę możliwości wprowadzenie hodowli drobnych zwierząt w celu poznania środowiska i warunków potrzebnych do ich rozwoju.
- Wyposażenie kąciaków przyrody w sprzęt ułatwiający prowadzenie doświadczeń i obserwacji przyrodniczych.

B/ EKOLOGICZNY PROGRAM ŻYWIENIA DZIECI

- Przygotowywanie posiłków w warunkach bezwzględnej czystości
- Używanie wody ze studni głębinowej do sporządzania potraw gotowanych.
- Ograniczenie do minimum podawania słodczy zastępowanie ich owocami suszonymi i orzechowymi.
- Zwiększenie ilości podawanych dzieciom surówek przygotowanych na bazie kefiru i jogurtu z użyciem ziaren zbóż, kielków, łączonych smakowo z owocami i warzywami.
- Kompletowanie w kuchni naczyń zdrowych dla człowieka, wykonanych z ceramiki, drewna, garnków emaliowanych.
- Założenie szczelnych baterii wodnych.
- Założenie aparatury do uzdatniania wody używanej podczas płukania owoców i warzyw podawanych w postaci surowej.
- Nawiązanie współpracy z dietetykiem w celu opracowania szczegółowej diety ekologicznej dzieci.
- Włączanie do ekologicznego programu żywienia dzieci pracowników kuchni i kierownika gospodarczego.

C/ PROEKOLOGICZNA POSTAWA PERSONELU PEDAGOGICZNO - TECHNICZNEGO.

Nauczyciel realizujący program ekologiczny to człowiek o wysokiej kulturze osobistej, pozytywnie nastawiony do środowiska, aktywnie uczestniczący w pracach na rzecz jego ochrony, własną postawą potwierdzający słuszność swojego działania.

Nauczyciel - wychowawca to mistrz - przyjaciel dziecka, który mniej naucza, a więcej dzieli się swoimi odczuciami. Jest uważny, skierowany na wychowanków, skupia ich uwagę, patrzy, doświadcza z nimi, a później mówi.

- Podnoszenie wiedzy ekologicznej nauczyciela za pomocą literatury, prasy i programów telewizyjnych.
- Uczestniczenie (w miarę możliwości) w spotkaniach i kursach doskonalących wiedzę i kulturę ekologiczną (np. Klub Eko - Oko)
- Doskonalenie warsztatu pracy przez uczestniczenie w kursach nowości pedagogicznych (np. Drama, Pedagogika zabawy, Muzykoterapia).
- Nawiązanie współpracy z nauczycielami innych placówek przedszkolnych w celu wymiany doświadczeń.
- Włączanie rodziców w rytm życia klasy, przez zapraszanie ich do wspólnych zajęć, zabaw z dziećmi.
- Projektowanie sytuacji edukacyjnych rozbudzających wewnętrzną motywację dziecka do twórczej aktywności, zaspokajających jego potrzeby, uczących odpowiedzialności za podjęte decyzje.
- Włączenie pracowników technicznych przedszkola do realizacji programu ekologicznego przez zainteresowanie ich tym zagadnieniem.

D/ PROEKOLOGICZNA WSPÓŁPRACA Z RODZICAMI.

Założeniem ekologicznego programu współpracy z rodzicami jest podnoszenie kultury ekologicznej środowiska, integracja personelu, dzieci i rodziców w celu dbania o środowisko, w którym żyją.

- Zdobywanie i przekazanie rodzicom informacji o stanie środowiska, w którym znajduje się placówka,
- Zapoznanie rodziców z programem ekologicznym i celowością jego realizacji w przedszkolach, zachęcenie ich do współpracy.
- Organizowanie tzw. "Dni Otwartych Przedszkola" w celu zapoznania rodziców z warunkami i metodami pracy nauczycieli.
- Uczestniczenie rodziców w zajęciach, zabawach organizowanych w grupach.
- Aktywna pomoc rodziców w rozwiązywaniu problemów grupy i przedszkola.
- Założenie kąciaka literackich nowości ekologicznych, dostępnych zarówno dla personelu jak i rodziców.
- Otwarcie zbiorów biblioteki przedszkolnej dla rodziców.

E/ PROGRAM WSPÓŁPRACY Z OŚRODKIEM ZDROWIA I PORADNIĄ PSYCHOLOGICZNĄ.

- Dostarczenie instytucjom programu ekologicznego placówki - zaproszenie do współpracy.
- Udział lekarza psychologa i logopedy w zebraniach ogólnych z rodzicami - zapoznanie rodziców z działalnością pracownika Poradni Psychologicznej.
- Objęcie opieką psychologiczną wszystkich dzieci potrzebujących takiej opieki.
- Uściślenie współpracy poradni psychologicznej z zespołem pedagogicznym.
- Umożliwienie indywidualnych kontaktów profilaktycznych rodziców dzieci z wszystkich grup wiekowych z pracownikami poradni zdrowia.*
- Uściśnienie współpracy między Przedszkolem a Poradnią Rejonową
- Ustalenie możliwości kontaktów rodziców z lekarzem pediatrą w celach profilaktyki zdrowotnej dzieci na terenie przedszkola (np. raz w miesiącu)*
- Wspólne opracowanie metod profilaktyki zdrowotnej dzieci, zgodne z zasadami medycyny przez pracowników Poradni Psychologicznej, Ośrodka Zdrowia i Nauczycieli Przedszkola.
- Organizowanie galerii plastycznej twórczości dzieci na terenie ośrodków.
- Udział przedstawicieli tych instytucji w otwartych uroczystościach przedszkolnych (Obchody Dni Ziemi, Zakończenie Roku).

*Realizacja punktów programu możliwa z chwilą zdobycia funduszy

F/ WSPÓŁPRACA Z INSTYTUCJAMI UŻYTECZNOŚCI SPOŁECZNEJ DZIAŁAJĄCYMI NA TERENIE OSIEDLA.

Jednym z głównych zadań edukacji ekologicznej jest kształtowanie świadomości ekologicznej określonej społeczności.

Celem przedszkolnej placówki ekologicznej jest:

- Nawiązanie kontaktów z instytucjami terenowymi dostarczającymi wiedzy na temat stanu środowiska w którym znajduje się przedszkole.
- Rozpropagowanie tej wiedzy przez:
  - a) działalność plastyczną dzieci;
  - b) spotkanie z ludźmi działającymi na rzecz ekologii
- Szukanie metod współpracy z instytucjami osiedlowymi i ludźmi, dla których istotne jest mieszkanie w środowisku czystym ekologicznie, zdrowym dla wszystkich istot żywych.

G/ PROJEKT PROGRAMU "ZIELONE PRZEDSZKOLE"

- Istotną formą kształcenia kultury ekologicznej i zainteresowań przyrodniczych dzieci może być organizacja tzw. "Zielonego Przedszkola".
- Możliwe jest to z chwilą nawiązania kontaktu placówki przedszkolnej z ośrodkiem wypoczynkowym zainteresowanym zakwaterowaniem grupy dzieci przedszkolnych.
- Przewidywany okres pobytu dzieci w ośrodku uzależniony jest od decyzji nauczycielki i rodziców dzieci, po rozpoznaniu możliwości ich rozłąki z domem rodzinnym.
- Dla grup młodszych wyjazd nie powinien przekraczać sześciu dni, dla grup starszych dwunastu dni.
- Celem pobytu dzieci w naturalnym środowisku przyrodniczym powinno być:
  - a) przebywanie na świeżym, czystym powietrzu;
  - b) zdobywanie odporności zdrowotnej;
  - c) doskonalenie sprawności ruchowej;
  - d) zdobywanie pełniejszej wiedzy przyrodniczej przez bezpośredni kontakt z naturą.

III

RAMOWY PROGRAM EDUKACJI EKOLOGICZNEJ DZIECI W WIEKU OD 3 DO 6 LAT

motto:

*"Musimy dbać o środowisko
ekologiczne, ponieważ, ono
stanowi część nas a my
jesteśmy jego częścią"*

*"Wiek dwudziesty pierwszy
będzie stuleciem ekologicznym
albo nie będzie go wcale"*

(H. Skolimowski).

Edukacja ekologiczna powinna pomóc dziecku w ukształtowaniu świadomego, przyjaznego odnoszenia się do natury i wszelkich form życia także do własnego ciała i umysłu.

STRUKTURA PROGRAMU

Edukacja ekologiczna jest "interdyscyplinarna", treści podane w poszczególnych działach programowych muszą być ze sobą integralnie powiązane. Jednocześnie realizowanie różnorodnych zadań wychowawczo - dydaktycznych stwarza możliwość wielostronnego intensywnego uczestnictwa dziecka w działaniu, przeżywaniu i poznawaniu otaczającego świata.

Naczelnym zadaniem podczas realizacji treści zawartych w tym programie jest także ich opracowanie przez nauczyciela, aby potrzeba poznania wynikała z zainteresowania samego dziecka. Dziecko wieku przedszkolnego staje się coraz sprawniejsze. Poznawanie świata za pomocą działania i zmysłów jest dla niego sprawą naturalną.

Jako motto w pracy z dziećmi przedszkolnymi dobrze byłoby pamiętać słowa przysłowia chińskiego :

**"Słyszę - Zapominam,
Widzę - Pamiętam,
Czynię i Rozumiem"**

Opracowany program podzielony został na cztery grupy wiekowe.

A\ DZIECI TRZYLETNIE

B\ DZIECI CZTEROLETNE

C\ DZIECI PIĘCIOLETNIE

D\ DZIECI SZEŚCIOLETNIE

Oparty na zasadzie stopniowania trudności, przystosowany jest do możliwości ruchowych, manualnych, emocjonalnych i umysłowych poszczególnych grup wiekowych.

Jest programem otwartym, możliwym do realizacji bez względu na czas uczestniczenia w nim. Treści mogą być realizowane wybiórczo.

Każda grupa wiekowa podlega trzem kierunkom oddziaływań wychowawczych.

1. Działania wspomagające rozwój zdrowia fizycznego, emocjonalnego i sprawności ruchowej dziecka.

"Zdrowie, stan pełnej sprawności fizycznej, psychicznej i społecznej" (mała encyklopedia medyczna). Wszelkie działania mające na celu promocję zdrowia to główne zadania działań wychowawczych w tym temacie.

Ćwiczenia autogenne polegające na łączeniu ruchu ciała, mimiki twarzy, szybkości wykonywanych ruchów, pozwalające na odtworzenie otaczającego świata, nastroju w jakim jest lub chce być dziecko, to jedna z nowości pedagogicznych pomagających w realizacji haseł programowych tego działu.

Wprowadzane elementy ćwiczeń izometrycznych i oddechowych, są również działaniami wpływającymi na wszechstronny rozwój osobowości dziecka.

2. Działania wspomagające rozwój intelektualny dziecka.

Istotnym celem edukacji ekologicznej w dziedzinie rozwoju umysłowego jest ułatwienie dzieciom odkrywania i akceptowania własnego "ja", badania i poznawania środowiska przez t.z.w. monitoring (obserwację, ocenę, prognozowanie z odpowiednim zaangażowaniem emocjonalnym).

3. Działania wspomagające rozwój aktywności twórczej i wrażliwości estetycznej dziecka.

Największą potrzebą dziecka jest samorealizacja, możliwa po zaspokojeniu potrzeb niedoboru(pokarmowej, opieki, miłości, porządku). Różnorodne formy twórcze działalności dziecka rozwijają jego wrażliwość estetyczną i otwartość na twórcze podejście do życia i środowiska, są doskonałym sposobem samorealizacji.

DZIECI TRZYLETNIE

1. Działania wspomagające rozwój zdrowia fizycznego, emocjonalnego i sprawności ruchowej dziecka.

- Zwiększenie do maksimum pobytu dzieci w ogrodzie przedszkolnym, w miarę możliwości organizowanie tam zajęć i zabaw, szczególnie ruchowych.
- Zagwarantowanie dzieciom możliwości przebywania w pomieszczeniach wietrzonych, czystych i estetycznych.
- Zapoznanie dzieci z terenem dla nich przeznaczonym: klasa, łazienka, szatnia, część ogrodu przedszkolnego - nauka bezpiecznego korzystania z pomieszczeń i sprzętu znajdującego się tam.
- Włączanie dzieci do prac porządkowych klasy i ogrodu poprzez udział czynny lub obserwację.
(Mycie zabawek, ścieranie kurzu, wietrzenie sali, niezaśmiecanie terenu itp).
- Kształtowanie nawyków kulturalno - higienicznych
(korzystanie z własnego grzebienia, szczoteczki, ręcznika, pidżamy, mycie rąk przed posiłkami, mycie zębów po obiedzie) .
- Wycieranie obuwia, przyzwyczajanie do zmiany w sposobu ubierania się w zależności od temperatury i sytuacji np: podczas zabaw ruchowych.
- Wdrażanie dzieci do racjonalnego odżywiania się
(dokładne gryzienie pokarmów, spożywanie dużej ilości płynów, picie wody tylko przegotowanej, jedzenie dużej ilości owoców i warzyw, ciemnego pieczywa, tzw"surówek ekologicznych" i eliminowanie słodczy na rzecz owoców suszonych i orzechowych).
- Odkrywanie i akceptowanie przez dziecko własnego "ja"
(umiejętność wyrażania uczuć, dostrzeganie swoich potrzeb i możliwości, podnoszenie poczucia własnej wartości).
- Szanowanie inności drugiego dziecka, eliminowanie agresji i lęku w stosunku do otoczenia.

- Doskonalenie sprawności fizycznej, ruchowej i emocjonalnej dzieci, przez zwiększoną ilość zabaw ruchowych.
(wprowadzanie podkładu muzycznego z taśmy magnetofonowej lub instrumentów perkusyjnych).
- Organizowanie zabaw ruchowych dających dzieciom możliwości bezpośredniego kontaktu z otoczeniem przyrodniczym(np: na trawie, piasku, śniegu).
- Wzmacnianie układu kostnego, oddechowego i układu krążenia przez proste ćwiczenia izometryczne i oddechowe.

2. Działania wspomagające rozwój intelektualny dziecka.

- Zainteresowanie dzieci florą i fauną ogrodu przedszkolnego.
  - a) poznawanie różnic w budowie niektórych drzew
(faktura kory, kształt liści, kolor, zapach, itp.);
  - b) poznawanie nazw takich drzew jak np. jarzębina, dąb, świerk;
  - c) obserwacja wyglądu i zachowania dżdżownicy, ślimaka;
  - d) zbieranie z nauczycielką nasion w ogrodzie kwiatowym;
  - e) ścinanie kwiatów i traw na suche bukiety;
  - f) przenoszenie opadłych liści do kompostownika;
  - g) zbieranie żółędzi i kasztanów do kącika przyrody.
- Obserwacja zmian w wyglądzie szaty roślinnej w zależności od pory roku:
  - a) zainteresowanie dzieci ptakami przylatującymi do ogrodu,
dokarmianie ich przez okres zimowy;
  - b) uczestniczenie w pracach ogrodowych, sadzenie bratków i stokrotek, podlewanie ich,
sianie ziół pod kierunkiem nauczycielki;
  - c) zwrócenie uwagi dzieci na zjawiska atmosferyczne, jak: słońce, deszcz, śnieg, wiatr;
  - d) poznanie przez dzieci znaczenia deszczu i śniegu dla szaty roślinnej (doświadczenie);
  - e) poznanie określenia zimno, ciepło - doświadczenie z lodem i wodą;
  - f) zainteresowanie dzieci znaczeniem wody w życiu człowieka i zwierząt - nauka oszczędzania jej;
  - g) rozróżnianie i nazywanie spożywanych owoców i warzyw (poznawanie ich po kształcie, kolorze, smaku, zapachu).

- Prace i doświadczenia prowadzone w kąciку przyrody:

- a) poznawanie warunków życia niektórych roślin doniczkowych, hodowanych w kąciку - pomoc w ich pielęgnacji;
- b) obserwacja wzrostu fasoli hodowanej z ziarnka w ziemi;
- c) hodowanie rzeżuchy jako pokarmu dla chomika lub dodatku do kanapek;
- d) wykorzystanie do zabawy dowolnej lub zajęć z nauczycielką gromadzonych w skrzyni skarbów; żółędzi, kasztanów koralu jarzębiny, pestek śliwek;
- e) założenie ogródka warzywnego (pietruszka, cebula) hodowanie i wykorzystanie natki, szczypioru do kanapek przez okres zimowy
- f) okresowe eksponowanie w kąciку przyrody kłosów żyta, grzybów, owoców, warzyw;
- g) układanie bukietów z suchych roślin i traw;
- h) po wiosennej przecince drzew i krzewów założenie hodowli gałązek w wazonach - ich obserwacja.

3. Działania wspomagające rozwój aktywności twórczej i wrażliwości estetycznej dziecka.

- Stworzenie dzieciom możliwości przebywania w funkcjonalnym i estetycznym otoczeniu, gwarantującym im poczucie ładu i harmonii wewnętrznej.
- Podkreślenie znaczenia artystycznej twórczości dzieci przez dekorowanie pomieszczeń przedszkolnych ich pracami.
- Aranżowanie przez nauczyciela sytuacji, podczas, których dziecko poznaje różnice w wartościach wizualnych, dźwiękowych, dotykowych i słuchowych występujących w otoczeniu.
- Poznawanie przez dzieci różnic w atmosferze towarzyszących zjawiskom przyrodniczym takim, jak np.: burza, słoneczny poranek, deszczowy dzień.
- Poglębianie wrażliwości estetycznych dziecka zdobytych w kontakcie z przyrodą, przez dobór odpowiedniej literatury i muzyki.
- Udostępnienie dzieciom możliwości kontaktu ze sztuką i książkami gwarantującymi wysoki poziom artystyczny.

- Zapewnienie dzieciom stałego kontaktu z otoczeniem przyrodniczym stwarzającym możliwość samorealizacji przez aktywność twórczą w tym środowisku.
- Wprowadzenie technik plastycznych takich jak:
  - a) zabawy piaskiem, wodą i materiałem przyrodniczym;
  - b) poznanie właściwości gliny - modelowanie z niej;
  - c) rysowanie patykami na dużych powierzchniach piaszczystych;
  - d) wykonywanie "dzieł sztuki" z wykorzystaniem materiału przyrodniczego;
  - e) rozwijanie aktywności twórczej oraz wrażliwości estetycznej przez malowanie farbami klejowymi i plakatowymi w wielu kolorach, na dużych formatach papieru za pomocą np. patyka, pędzla, palca, dłoni i waty.

DZIECI CZTEROLETNE

1. Działania wspomagające rozwój zdrowia fizycznego, emocjonalnego i sprawności ruchowej dziecka.

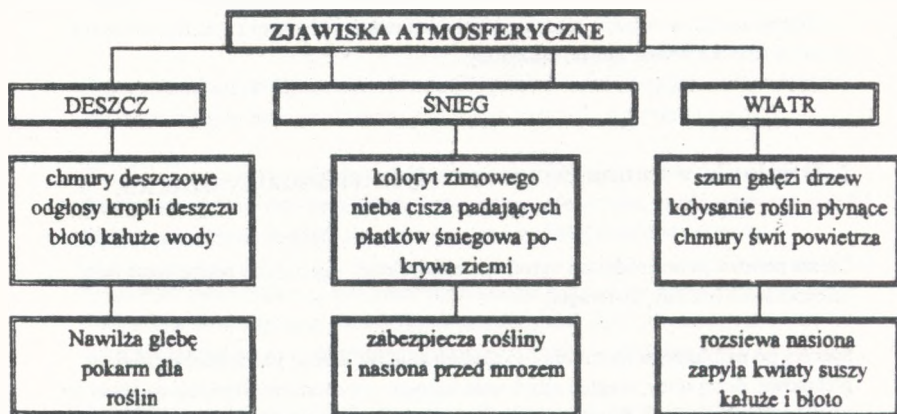
- Zagwarantowanie dzieciom długiego pobytu w ogrodzie - organizowanie tam zabaw i zajęć ze szczególnym uwzględnieniem zabaw ruchowych.
- Przestrzeganie zasady wietrzenia i nawilżania pomieszczeń, w których przebywają dzieci.
- Nauka bezpiecznego korzystania z promieni słonecznych (przebywanie w półcieniu, nakrycia głowy).
- Obserwacja kurzu pod mikroskopem, zapoznanie dzieci z jego wpływem na zdrowie człowieka (katar, kaszel, alergie).
- Kształtowanie u dzieci potrzeby przebywania na świeżym powietrzu.
- Zwiększenie ilości zabaw ruchowych przez wprowadzenie ćwiczeń kompensacyjnych, relaksacyjno- oddechowych, prowadzonych w stałych porach dnia oraz stałych zabaw doskonalących ogólną sprawność ruchową.
- Wdrażanie dzieci do dbania o swoje zdrowie przez świadome zachowanie w czystości zabawek i miejsc do zabaw (pomoc przy myciu zabawek, ścieraniu kurzu).
- Wyrabianie u dzieci nawyków¹⁰⁴ kulturalno - higienicznych (korzystanie tylko z własnych przedmiotów osobistego użytku, mycie zębów po posiłku, dbanie o estetyczny wygląd, świadome utrzymanie całego ciała w czystości).
- Zwrócenie uwagi dzieci na znaczenie racjonalnego odżywiania się w życiu człowieka (wdrażanie do spożywania różnorodnych potraw, dużej ilości owoców, warzyw, płynów owoców suszonych i orzechowych, ograniczenie spożycia słodczy).
- Rozwijanie zainteresowania dla nowości kulinarnych lub potraw nieznanych dziecku).
- Uświadomienie dzieciom niebezpieczeństwa grożącego ich zdrowiu podczas przebywania w pobliżu gotujących się potraw lub zabawy z ogniem.

- Doskonalenie bezpiecznego korzystania z nożyczek, łopatk, grabi.
- Zwracanie uwagi dzieci na zjawiska akustyczne w otoczeniu, będące przyczyną zmęczenia i zdenerwowania (głośna muzyka, głośno pracujące maszyny, hałas z ulicy, krzyk dzieci itp.).
- Wdrażanie do mówienia umiarkowanym głosem, korzystania z cichych zabawek, środków audiowizualnych z odpowiednio ustawionym odbiornikiem dźwiękowym.
- Kształtowanie nawyku kulturalnego porozumiewania się w grupie (zachowanie ciszy podczas wypowiedzi innego dziecka).
- Próby rozwiązywania konfliktowych spraw w grupie, bez agresji i nietolerancji (pomoc nauczycielki).
- Aranżowanie sytuacji wychowawczych, pozwalających dziecku na rozróżnianie dobra i zła w postępowaniu człowieka.
- Kształtowanie szacunku dla siebie i innych ludzi.
- Prowadzenie gier i zabaw eliminujących konkurencyjność.
- Kształtowanie u dzieci potrzeby spontanicznej pomocy innym oraz próby wspólnego działania
- Kształtowanie poczucia własnej wartości, pozytywnego stosunku do ludzi i przyrody
- Zwrócenie uwagi na uczucie samozadowolenia i radości płynącej z życzliwej, otwartej postawy dziecka wobec innych i przyrody.

2. Działania wspomagające rozwój intelektualny dziecka.

- Dalsza penetracja przyrodnicza ogrodu przedszkolnego - pełniejsze poznawanie jego mieszkańców (rośliny, zwierzęta)
- Spacer po najbliższym otoczeniu (wygląd trawników, drzew, ptaki, okolice studnia głębinowa, dużej ulicy, wygląd alejek osiedlowych - prowadzenie dyskusji na temat poczynionych obserwacji, diagnozowanie i wyciąganie wniosków).

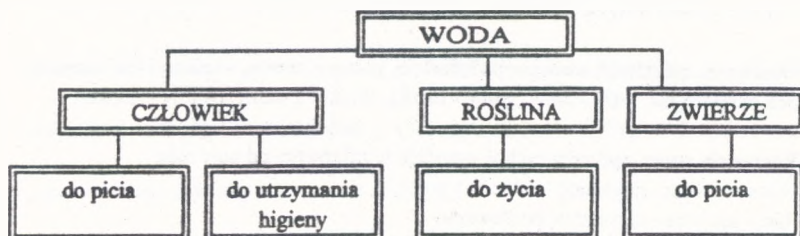
- Kształtowanie aktywnego zainteresowania środowiskiem, w którym mieszkają dzieci (potrzeba szanowania zielenców, drzew, opieka nad ptakami, niezaśmiecanie alejek, pomoc rodziców w hodowaniu zieleni na balknach).
- Zapoznanie dzieci ze znaczeniem ciepła i światła słonecznego dla życia na Ziemi.
- Wykorzystanie prostych doświadczeń przekonywujących dzieci o obecności wokół nich powietrza niewidocznego gazu, którym oddychają (np: wiatr wywołany dmuchaniem, wachlowaniem papierowym wachlarzem).
- Zapoznanie dzieci z niektórymi przyczynami zanieczyszczenia powietrza (substancje pyliste i gazowe w okolicach dróg i ulic, nieprzewietrzane pomieszczenia).
- Ustalenie z dziećmi prostych sposobów ograniczających zanieczyszczenie powietrza w pomieszczeniach:
  - wycieranie obówa
  - mycie i pranie zabawek pluszowych
  - odkurzanie pomieszczeń "na mokro"
  - zapoznanie dzieci z niektórymi sposobami ochrony powietrza przez dorosłych
  - znaczenie zieleni jako filtru powietrza (obserwacja wyglądu liści w okolicy ulic).
- Obserwacja cech charakterystycznych niektórych dla zjawisk atmosferycznych i ich znaczenie w przyrodzie.

- Aranżowanie sytuacji pozwalających dzieciom na wiązanie określonych zjawisk przyrodniczych z porą roku.

WODA

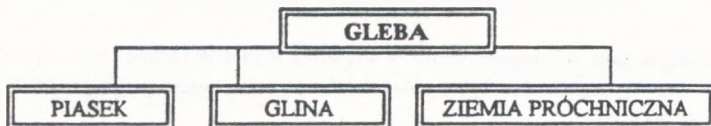
- Zapoznanie dzieci ze zbiornikami wody (rzeka, jezioro, morze).
- Znaczenie wody dla ludzi roślin i zwierząt.

- Organizowanie działań dzieci pozwalających im na poznawanie niektórych przyczyn zanieczyszczenia wody (mycie samochodów nad rzeką, wylewanie trujących płynów do wody np.: wody z proszkiem do prania) i niebezpieczeństwa dla zdrowia ludzi, zwierząt i roślin płynącego z używania zanieczyszczonej wody.
- Kształtowanie u dzieci konieczności ochrony wody.

GLEBA - ROŚLINY

- Zainteresowanie dzieci warunkami niezbędnymi do wzrostu roślin.
- Poznawanie składników gleby podczas doświadczeń w kąci przyrody.

- Szukanie przez dzieci odpowiedzi na pytanie "dlaczego nie można zanieczyszczać gleby?"

- Udział dzieci w nawożeniu ogródka kwiatowego kompostem z przedszkolnego kompostownika (aby rośliny miały lepszy pokarm).
- Praca w ogrodzie kwiatowym (sianie, sadzenie kwiatów; bratki, maciejka pielęgnacja roślin).
- Podczas jesiennych spacerów do ogrodów działkowych wzbogacenie dziecięcej wiedzy o różnorodności warzyw i owoców.
- Poznanie niektórych owoców po kształcie, kolorze, smaku, wielkości (używanie takich określeń jak: duży - mały, gruby - cienki, słodki - kwaśny, twardy - miękki).
- Obserwacja zmian zachodzących w ogrodzie w zależności od pory roku
  - a) wiosna - sianie, sadzenie ;
  - b) lato - usuwanie chwastów, podlewanie ;
  - c) jesień - zbieranie nasion, robienie bukietów, usuwanie suchych roślin do kompostownika ;
  - d) zima - ziemia odpoczywa.
- Opieka nad roślinami hodowanymi w kącikach przyrody (poznawanie nazw roślin, ich wymagania co do ilości wody kaktusy i rośliny bagienne).
- Kształtowanie osobistego, emocjonalnego stosunku dzieci do tych roślin przez nadawanie im własnych imion (np. związanych z wyglądem - "zielony bałwan", "śnieżka" itp).
- Doświadczalne hodowanie w kąciku przyrody fasoli w celu poznania budowy roślin (nasiono, korzeń, łodyga, liść, kwiat, strączek, nasiono).
- Pielęgnowanie kwiatów doniczkowych - poznawanie ich budowy, warunków życia
- Gromadzenie w kąciku przyrody różnych okazów przyrodniczych wzbogacających wiedzę dziecka oraz będących materiałem do różnej jego działalności.
- Wycieczki do lasu, poznawanie różnic w wyglądzie roślinności leśnej (drzewa liściaste, iglaste, krzewy, paprocie, mchy) w miarę możliwości obserwacja zwierząt leśnych (ptaki, wiewiórka, jeż).
- Uświadczenie dzieciom znaczenia lasu: dom dla dzikich zwierząt, dla ludzi miejsce do odpoczynku.
- Kształtowanie potrzeby szanowania lasu.

ZWIERZĘTA

- Zapoznanie dzieci z wyglądem niektórych zwierząt żyjących dziko (jeż, wiewiórka, motyl, sroka, zaba), ich sposobem odżywiania się, znaczeniem w przyrodzie, zachowaniem w różnych porach roku.

- Poznanie niektórych zwierząt hodowlanych np.:

krowa	owca	kura	kaczka	pies
mleko	wełna	jajka	pióra	pilnuje zagrody

- Uczenie dzieci potrzeby szanowania zwierząt i dbania o nie.

- Dokarmianie ptaków w okresie zimy (budowa karmników przez rodziców, ustawianie karmników przed blokami, ustawienie kilku w ogrodzie przedszkolnym).

- Poznawanie warunków życia ludzi, zwierząt i roślin w miarę zmieniających się pór roku.

3. Działania wspomagające rozwój aktywności twórczej i wrażliwości estetycznej dziecka.

-Zwiększenie udziału dzieci w estetycznym zagospodarowaniu klasy.

- Wykorzystanie dziecięcych prac artystycznych jako wartościowego materiału dekoracyjnego klasy.

- Kształtowanie u dzieci potrzeby estetycznego wyglądu własnej osoby.

- Kształtowanie dziecięcej wrażliwości na piękno i różnorodność przyrody w zależności od pory roku, środowiska, pogody.

- Zainteresowanie wartościami wizualnymi i dźwiękowymi, bogactwem kolorystyki i kształtów przyrody.

- Pogłębianie estetycznej wrażliwości dzieci przez dobór odpowiedniej literatury i książek o wysokich walorach estetycznych i artystycznych.

- Wykorzystywanie muzyki i poezji ludowej do pogłębienia u dzieci potrzeby przebywania i szanowania środowiska przyrodniczego.
- Inspirowanie aktywności twórczej, wrażliwości estetycznej dziecka kolorystyką środowiska przyrodniczego
(rysowanie patykiem na ziemi, sypanie wzorów z piasku, budowanie z piasku i materiałów przyrodniczych, układanie kompozycji z suchych liści i nasion, wykorzystanie materiału przyrodniczego do prac przestrzennych - glina kamyki, muszelki patyki itp.).
- Pogłębianie przeżyć estetycznych przez łączenie muzyki z twórczością plastyczną.
- Kształtowanie wyobraźni twórczej i wrażliwości dziecka przez ukazywanie odczuć i osobistych stanów za pomocą barwy (radości, smutku, burza, fale itp.).

DZIECI PIĘCIOLETNIE

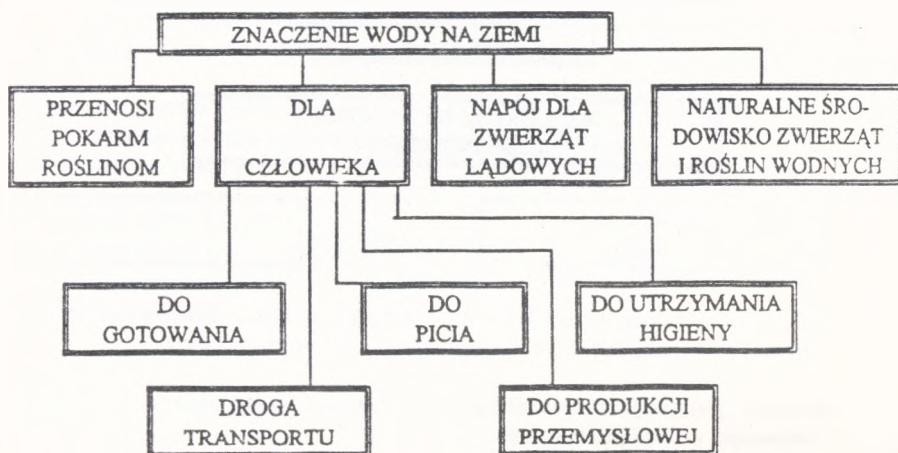
1. Działania wspomagające rozwój zdrowia fizycznego, emocjonalnego i sprawności ruchowej dziecka.

- Organizacja długiego pobytu dziecka na powietrzu - w miarę możliwości przenoszenie zabaw i zajęć do ogrodu przedszkolnego.
- Codzienne prowadzenie ćwiczeń kompensacyjno - korekcyjnych w celu zapobiegania i korygowania już powstałych wad postawy.
- Prowadzenie systematycznych ćwiczeń relaksacyjno - oddechowych izometrycznych w różnych porach dnia.
- Utrwalenie nawyku prawidłowego korzystania ze sprzętu terenowego oraz bezpiecznego poruszania się po terenie budynku i ogrodu przedszkolnego.
- Stworzenie sytuacji sprzyjających rozwojowi ekspresji ruchowej.
- Kształtowanie u dzieci świadomego dbania o własne zdrowie przez odpowiednią regulację odzieży w zależności od pogody (zwrócenie uwagi na konieczność rozgrzewania się w momencie marznięcia, nakrywanie głowy, picie dużej ilości płynów podczas upałów).
- Zapoznanie z podstawowymi zasadami bezpiecznego poruszania się po ulicy w celu zapobiegania nieszczęśliwym wypadkom.
- Włączenie dzieci do prac porządkowych na terenie klasy w celu kształtowania nawyku potrzeby przebywania w pomieszczeniach wietrzonych, nawilżonych, pozbawionych kurzu, gwarantujących utrzymanie dobrego zdrowia.
- Przekonywanie dzieci o konieczności używania wyłącznie własnych przedmiotów codziennego użytku (szczoteczka do zębów, grzebień, ręcznik, pidżama, własny leżak) - względy zdrowotne.

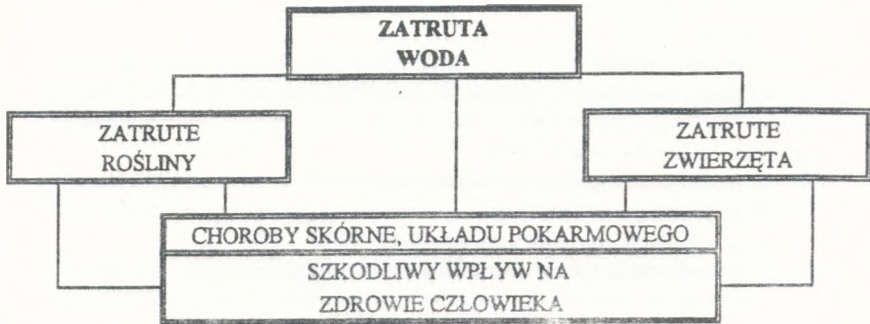
- Kształtowanie u dzieci potrzeby utrzymania całego ciała w czystości (częste mycie rąk, mycie zębów po posiłkach, mycie uszu, głowy itp.) jako konieczności zdrowotnej i estetycznej.
- Zapoznanie dzieci z działaniem profilaktycznym i prostymi formami zachowywania podczas infekcji (wizyty profilaktyczne u stomatologa, zasłanianie ust podczas kaszlu, używanie chusteczek jednorazowych, odkażanie najdrobniejszych skałeczeń i otarć).
- Wyszukiwanie z otoczenia zjawisk akustycznych będących przyczyną zdenerwowania i zmęczenia (głośna muzyka, głośno pracująca maszyny, hałas uliczny, krzyk dzieci).
- Wdrażanie do mówienia umiarkowanym głosem, korzystanie z cichych zabawek, środków audiowizualnych z odpowiednio ustawionym odbiornikiem dźwiękowym.
- Zwracanie uwagi dzieci na niebezpieczeństwa grożące im w wyniku zabawy ogniem, "kręcenia się" w okolicy kuchenki z gotującymi się potrawami, ślizgania się w miejscach niebezpiecznych - ulica
- Uświadamianie dzieciom znaczenia racjonalnego odżywiania się dla zdrowia człowieka (zachęcanie do spożywania różnorodnych potraw, dużej ilości owoców i warzyw, płynów, owoców suszonych, orzechowych, ciemnego pieczywa, nabiału i ograniczenie spożycia słodczy).
- Rozwijanie zainteresowania dla nowości kulinarnych, staranne gryzienie pokarmów.
- Zapoznanie dzieci z niebezpieczeństwem grożącym im w wyniku spożywania nieznanych grzybów roślin, czy innych produktów i płynów.
- Uczenie dzieci rozwiązywania spornych problemów bez agresji i nietolerancji, wpajanie szacunku dla drugiego człowieka, kształtowanie poczucia własnej wartości.
- Kształtowanie u dzieci pojęcia wartości koleżeństwa i przyjaźni, eliminowanie odruchów agresji i złośliwości w stosunku do innych dzieci, uczenie przyznawania się do własnych błędów, próby wyrabiania samooceny.
- Zachęcanie wychowanków do pomocy innym, współpracy z grupą - czerpanie zadowolenia i radości z pomocy z dobrze wykonanej pracy

2. Działania wspomagające rozwój intelektualny dziecka.

- Rozwijanie dziecięcych zainteresowań kosmicznych
  - Ziemia - Planeta
  - Słońce - Gwiazda
  - Księżyc - Satelita
- Znaczenie Słońca dla życia na Ziemi
  - a) źródło światła (dzień, noc, pory roku, pojęcie czasu budowa zegara słonecznego)
  - b) źródło ciepła potrzebne organizmom żywym na Ziemi (rozwój roślin, życie zwierząt i ludzi)
- Ziemia - kulista bryła otoczona powietrzem pokryta lądami i wodami.
- Powietrze - niezbędne do oddychania roślin, zwierząt i ludzi (doświadczenia z powietrzem, powstanie wiatrów - ich znaczenie w przyrodzie)
- Wykonywanie doświadczeń pozwalających dzieciom zrozumieć przyczyny zanieczyszczenia powietrza - szukanie sposobów jego oczyszczania i ochrony.
- Zapoznanie dzieci ze źródłami wody (opady deszczu, oceany, jeziora, rzeki)
- Poznawanie właściwości fizycznych (lód, płyn, gaz) - doświadczenia.

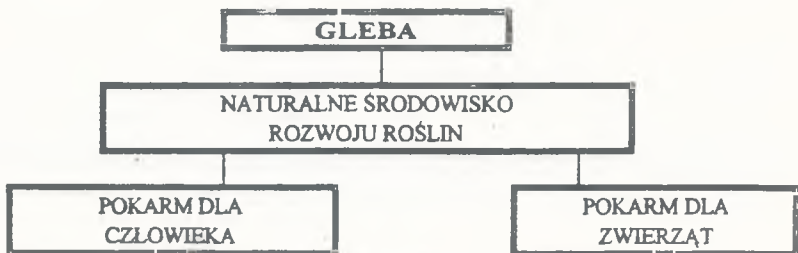
- Zapoznanie dzieci z przyczynami zatruc wody i ich wpływem na zdrowie człowieka.

- Rozwijanie wiedzy na temat ochrony i oszczędzania wody

- a) niezaśmiecanie zbiorników wodnych
- b) budowa oczyszczalni ścieków
- c) używanie ekologicznych środków czystościowych
- d) oszczędne używanie wody do higieny
- e) oszczędzanie wody pisuarach
- f) dokładne zakręcanie kranów.

- Założenie hodowali roślin i zwierząt wodnych w akwariu - pielęgnacja i obserwacja.

- Zainteresowanie dzieci topografią Ziemi (równy, góry, pustynie) - światem zwierzęcym i roślinnym na tych terenach (warunki rozwoju, wygląd roślin i zwierząt).

- Założenie , pielęgnacja i obserwacja roślin stepowych (sukulenty), bagiennych (cibora), hodowanych w ziemi próchnicznej.

- Konieczność uprawiania gleby (nawożenie, nawilżanie).
- Rola drobnych zwierząt (dżdżownica) i bakterii w procesie powstawania kompostu, próchnicy - gleby bogatej w składniki mineralne potrzebne do życia roślin.
- Wzbogacenie kąpika przyrody o próbki różnych gatunków gleby i niektóre minerały np.: sól, wapń, krzemiany, a także próbki nawozów sztucznych (doświadczenie z rozpuszczaniem minerałów w wodzie, mieszanie gatunków gleby i obserwacja przerobienia opadłych liści przez dżdżownice).
- Zapoznanie dzieci z niektórymi przyczynami zanieczyszczenia gleby i koniecznością jej ochrony:
  - a) nadmiar nawozów sztucznych;
  - b) kwaśne deszcze;
  - c) zatrucie metalami ciężkimi (w pobliżu dużych ulic);
  - d) zanieczyszczenie materiałem odpadowym;(doświadczenie z rozpadem obierek ziemniaków, liści, buraka, gryzka jabłka, kartki papieru, śrubki metalowej i opakowania foliowego po zakopaniu do ziemi).
- Wprowadzenie ekologicznych sposobów uprawy roślin w ogrodzie przedszkolnym:
  - a) nawożenie ziemią torfową, kompostową z własnego kompostownika;
  - b) spryskiwanie roślin pokrytych nasycenym płynem wykonanym z innych;
  - c) roślin (tytoń, pokrzywa);
  - d) mechaniczne usuwanie chwastów;
- Założenie tzw. dzikiego ogródka:
  - a) obserwacja różnic w wyglądzie roślin uprawianych na glebie;
  - b) nawożonej odchwaszczonej i w tzw. przyrodzie dzikiej;
  - c) obserwacja drobnych zwierząt w obu ogrodach.
- Znaczenie roślin w życiu człowieka:
  - a) źródło pokarmu - drzewa i krzewy owocowe, warzywa;
  - b) właściwości lecznicze - zioła;
  - c) materiał budowlany - drzewa leśne - drewno;
  - d) surowiec do produkcji tkanin - len, bawełna;
  - e) źródło świeżego powietrza - wszystkie zielone części roślin.

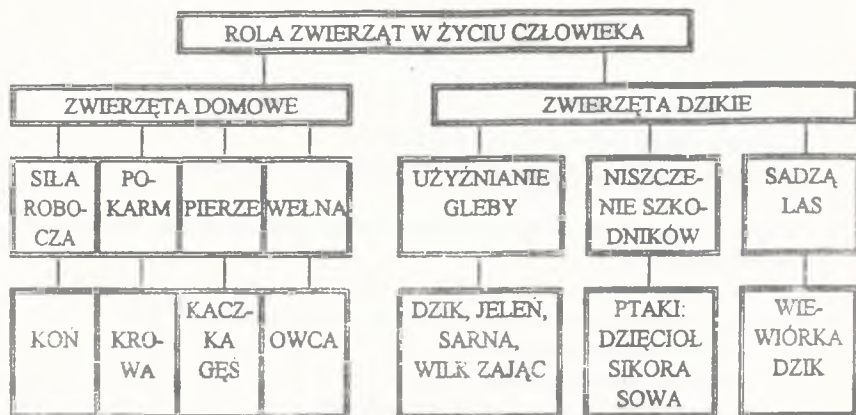

LAS

- Organizowanie systematycznych wycieczek do lasu, w różnych porach roku .
- Obserwacja zmian zachodzących w wyglądzie szaty roślinnej lasu - poznawanie przyczyny takich zmian.
- Poznawanie różnorodności szaty roślinnej lasu
(drzewa iglaste, liściaste, krzewy, pnącza, paprocie, mchy, runo leśne).
- Obserwacja i poznawanie niektórych zwierząt leśnych: ptaki, wiewiórki, jeże w ich środowisku naturalnym.
- Rozwijanie dziecięcej wiedzy na temat znaczenia lasu dla ludzi i zwierząt:
  - a) źródło świeżego powietrza;
  - b) niwelacja zanieczyszczeń;
  - c) naturalne środowisko zwierząt dziko żyjących;
  - d) źródło pokarmu dla ludzi (grzyby, jagody, borówki);
  - e) źródło pokarmu dla zwierząt (trawy, kory drzew, grzyby).
- Kształtowanie u dzieci aktywnej postawy wobec ochrony lasów przez zapoznanie ich z grozącymi lasom niebezpieczeństwami:
  - a) nadmierne wycinanie drzew;
  - b) zaśmiecanie lasu;
  - c) kwaśne deszcze;
  - d) zanieczyszczone powietrze;
  - e) kłusownictwo;
  - f) pożary lasu.
- Uczenie dzieci kulturalnego zachowania się w lesie
(cisza, aby nie zakłócać życia zwierząt, nie zrywać niepotrzebnie roślin i gałązek, nie zaśmiecać lasu).
- Wzbogacenie kącika przyrody o eksponaty leśne takie, jak: ciekawe pątyki, kawałki znalezionej kory, żołędzie, grzyby, szyszki.
- Rozwijanie zainteresowań dziecięcych na temat różnych gatunków zwierząt żyjących w środowisku dzikim (naturalnym).
- Zapoznanie dzieci z mechanizmami zachowania niektórych zwierząt - wilk, niedźwiedź (atakuja, gdy są głodne, z lęku o potomstwo).

- Uczenie dzieci opiekuńczego stosunku do zwierząt (systematyczne dokarmianie ptaków w okresie zimowym, opieka nad hodowlami w kąciku przyrody).

- Aranżowanie sytuacji zachęcających dzieci do zainteresowania się zjawiskami przyrody nieożywionej np:

- plywanie i tonięcie ciał;
- załamanie światła;
- dobre i złe przewodniki ciepła;
- obserwacja zachowania się przedmiotów w powietrzu i na wietrze.

3. Działania wspomagające rozwój aktywności twórczej i wrażliwości estetycznej dziecka.

- Aktywny udział dzieci w komponowaniu dekoracji plastycznych przedszkola związanych z porami roku, dekorowanie klasy własnymi pracami plastycznymi (tworzenie atmosfery kształtującej potrzebę przebywania w estetycznym, funkcjonalnym otoczeniu).
- Szczegółne zwrócenie uwagi na rozwój twórczości plastycznej dziecka w otoczeniu przyrodniczym:
  - sypanie ornamentów piaskiem na ziemi;
  - rysowanie patykami na piasku, ziemi;
  - układanie kompozycji dekoracyjnych, przestrzennych i płaskich, z użyciem materiału, muszelek, suchych liści i owoców jarzębiny, piórek itp.;

a) budowanie w piaskownicy z użyciem materiału przyrodniczego;

b) (muszelki, patyki kamyki);

c) lepienie ze śniegu, malowanie na śniegu

d) tworzenie mozaiki z kolorowych płytek lodu.

- Pełniejsze poznawanie wartości wizualnych, dźwiękowych, węchowych i dotykowych charakterystycznych dla określonego środowiska (atmosfera lasu w różnych porach dnia i roku, głosy zwierząt i ptaków zapach kwiatów itp).
- Poglębianie wrażliwości estetycznej dziecka zdobytej w bezpośrednim kontakcie z przyrodą przez dobór odpowiedniej literatury i utworów muzycznych, malarskich dzieł sztuki.
- Rozwijanie własnej ekspresji słownej, ruchowej i plastycznej podczas tworzenia przedstawienia (wykorzystanie ćwiczeń autogennych do realizacji ról aktorskich, przygotowywanie potrzebnych w czasie przedstawienia).
- Dalsze zainteresowanie dzieci sztuką ludową, szukanie w niej wpływu przyrody.
- Tworzenie związków z dziedzictwem kulturowym regionu.
- Kształtowanie wrażliwości plastycznej dziecka poprzez wartości plastyczne eksponatów przyrodniczych (liściaste drzewo w deszczowy jesienny dzień, ogródek kwiatowy w pełnym słońcu, kamień wyjęty z wody i suchy, kształt gałązki itp).
- Łączenie nastrojowych utworów muzycznych z działalnością plastyczną dzieci.

DZIECI SZEŚCIOLETNIE

1. Działania wspomagające rozwój zdrowia fizycznego, emocjonalnego i sprawności ruchowej dziecka.

- W miarę możliwości klimatycznych organizowanie zajęć i zabaw w ogrodzie przedszkolnym (organizowanie tzw. "zielonej klasy").
- W okresie wiosenno- jesiennym przeniesienie wszystkich zabaw i ćwiczeń ruchowych do ogrodu (lekki kostium na ciepłe dni, dres na chłodniejsze).
- Zwiększenie ilości ćwiczeń i zabaw ruchowych sprzyjających rozwojowi ekspresji ruchowej dziecka.
- Kształcenie spontanicznej potrzeby ruchu jako elementu sprawności, zdrowia i radości (wprowadzenie ćwiczeń z muzyką).
- Systematyczne prowadzenie ćwiczeń kompensacyjno- korekcyjnych w celu zapobiegania i korygowania wad postawy.
- Prowadzenie zabaw i ćwiczeń w wodzie pod kierunkiem odpowiednio przeszkolonego ratownika
- Prowadzenie ćwiczeń autogennych, pomocnych dziecku w wyrażeniu swoich uczuć, nastrojów, ułatwiających nawiązywanie kontaktów międzyludzkich.
- Utrwalenie nawyku bezpiecznego korzystania ze sprzętu terenowego (opieka i pomoc młodszym dzieciom).
- Kształtowanie potrzeby przebywania w środowisku przyrodniczym (wyjazdy na wieś, do lasu, spacer w parku, przebywanie nad wodą, w ogrodach działkowych (zaspokajających potrzeby estetyczne - emocjonalne, działających uspokajająco, dających możliwość czynnego, zdrowego odpoczynku).
- Zapoznanie dzieci z podstawowymi zasadami bezpiecznego poruszania się na ulicy.
- Uświadomienie dzieciom niebezpieczeństwa grożącego im w wyniku zabawy ogniem, "kręcenia się" przy kuchence, podczas gotowania potraw, zabawy w okolicy ulic lub miejsc, gdzie jeżdżą samochody, wchodzenia do wody bez opieki dorosłych.

- Unikanie nieuzasadnionego przebywania w pobliżu dróg, ulic, głośno pracujących maszyn, będących źródłem hałasu i spalin, negatywnie wpływających na zdrowie człowieka (zdenerwowanie, przemęczenie, zatrucie spalinami).
- Rozumienie konieczności utrzymywania zabawek i miejsc służących do zabawy w czystości (wprowadzenie systemu dyżurów, uczestnictwa w pracach porządkowych na sali i w ogrodach, założenie kąpielni czystości).
- Dbanie o własne zdrowie fizyczne i emocjonalne przez (potrzebę utrzymania estetyki własnego wyglądu, utrzymanie higieny całego ciała, codzienną zmianę bielizny, mycie zębów po każdym posiłku, rozumienie konieczności wizyt kontrolnych i profilaktycznych u lekarza i pediatry).
- Uświadamianie dzieciom konieczności ochrony siebie i innych przed infekcjami (zastanianie ust podczas kaszlu, używanie chusteczek jednorazowych i konieczność ich wyrzucania do kosza po użyciu, dezynfekcja miejsc skażonych, zabezpieczanie przed zabrudzeniem).
- Utrwalanie nawyku mówienia umiarkowanym głosem, zachowanie ciszy podczas wypowiedzi innych, korzystanie ze środków audiowizualnych z wyciszonym odbiornikiem dźwiękowym (różnice w odbiorze).
- Kształtowanie potrzeby kulturalnego zachowania się podczas posiłków (spokojne siedzenie na krześle, ciche zjadanie potraw, sprawne posługiwanie się łyżką, widelcem, nożem, łyżeczką, używanie serwetek).
- Uświadamianie dzieciom potrzeby racjonalnego, zdrowego odżywiania się (spożywanie potraw urozmaiconych, dużej ilości surówek, soków z warzyw i owoców, przyzwyczajanie dzieci do nowości kulinarnych, ograniczenie spożywania słodczy na korzyść suszonych owoców i orzechowych, pestek dyni i słonecznika).
- Wyjaśnienie dzieciom potrzeby utrzymania czystości pomieszczeń i naczyń, w których przygotowuje się potrawy (zwrócenie uwagi na staranne mycie owoców, czyszczenie i mycie warzyw).
- Zapoznanie ze szkodliwością chemicznych środków konserwujących i barwiących żywność (potrawy utrwalane sodą, niektóre napoje, słodczy i gumy mocno barwione).
- Prezentacja naturalnych barwników używanych w gastronomii (sok marchwi, buraka, kapusty czerwonej, jagód, szafranu).

- Uświadamianie dzieciom niebezpieczeństwa grożącego im przy spożywaniu nieznanych grzybów, owoców leśnych czy innych produktów i płynów.
- Przypominanie dzieciom o konieczności picia wody przegotowanej - wyjaśnienie konieczności takiego postępowania.
- Kształtowanie aktywnego, twórczego stosunku dziecka do otaczającego je świata przez aranżowanie sytuacji zachęcających do jego poznawania.
- Dostosowanie działań wychowawcy do potrzeb i zainteresowań wychowanków, dzielenie się z nimi swoimi odczuciami i spostrzeżeniami, likwidowanie bariery nauczyciel - uczeń.
- Rozwijanie pozytywnego i optymistycznego stosunku do otoczenia i ludzi (nauka rozróżniania dobra i zła, wpajanie szacunku dla drugiego człowieka).
- Likwidowanie agresji i nietolerancji, egoistycznego postępowania i drwin z innych.
- Kształtowanie uczuć opiekuńczych do słabszych i młodszych.
- Kształtowanie życzliwego, otwartego stosunku do ludzi bez względu na ich wygląd zewnętrzny, kolor skóry, stan zdrowia (ludzie niepełnosprawni).
- Kształcenie u dzieci prób samooceny, wyrabiania odpowiedzialności za swoje zachowanie, błędy, bez lęku przed karą.
- Przyjęcie przez dziecko poczucia własnej wartości i samodzielności jako motywacji do wszechstronnego działania.
- Czerpanie zadowolenia i radości z dobrze spełnionych obowiązków, wykonanych prac.

2. Działania wspomagające rozwój intelektualny dziecka.

- Rozszerzanie wiedzy dzieci na temat miejsca Ziemi w kosmosie i jego znaczenie dla życia na planecie.

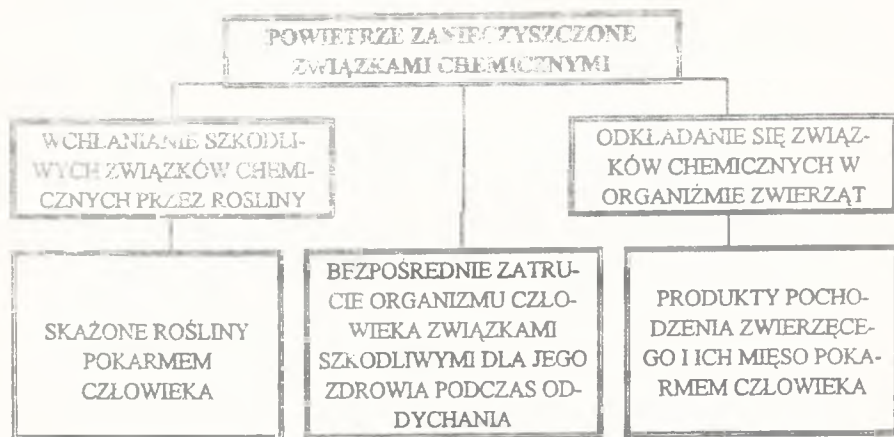
rys.

- Wyjaśnienie dzieciom następstwa pór roku, dnia i nocy na Ziemi za pomocą doświadczenia.
- Wykonanie zegara słonecznego z podziałką dzielącą dzień na mniejsze odcinki czasu.
- Prowadzenie obserwacji nieba za pomocą lunety, lornetki zadymionego szkła, bardzo ciemnych okularów.
- SŁOŃCE źródło energii i światła niezbędnego dla utrzymania życia na Ziemi.
- Promienie Słoneczne w nadmiarze niszczą uprawy, są przyczyną chorób ludzi i zwierząt.

- Obserwacja wpływu światła słonecznego i ciepła na rozwój roślin (doświadczenie w kątku przyrody).

POWIETRZE

- Znaczenie powietrza dla życia na Ziemi.
- Ustalenie z dziećmi przyczyn zanieczyszczenia atmosfery na ziemi (dymy fabryczne, spaliny samochodowe, opryski chemiczne roślin, niektóre gazy pochodzące od urządzeń technicznych np. freon).
- Wpływ skażonego powietrza na zdrowie człowieka.

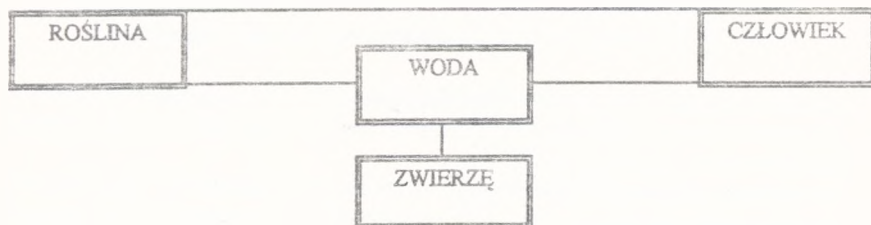
- Ustalenie wspólnie z dziećmi sposobów ochrony powietrza.
- Znaczenie zieleni jako filtru powietrza (obserwacja wyglądu liści drzew i krzewów w okolicy ulic i dróg).
- Obserwacja cech charakterystycznych niektórych zjawisk atmosferycznych występujących na Ziemi (prowadzenie kalendarza pogody) w miarę możliwości wyjaśnienie przyczyn ich powstawania - doświadczenia.

- Znaczenie negatywnego i pozytywnego wpływu zjawisk atmosferycznych na pogodę.

Zjawisko atmosferyczne	Znaczenie pozytywne	Znaczenie negatywne
DESZCZ	Nawadnia ziemię	Wypłukiwanie gleby, skał
SNIEG	Pokrywa ochronna dla gleby i roślin przed mrozem	Topniejący śnieg wiosną przyczyną powodzi
WIATR	przenosi nasiona osusza tereny	Niszczy drzewostany i uprawy roślinne

WODA

Znaczenie wody dla życia na Ziemi.

- Ustalanie z dziećmi nazw zbiorników wodnych występujących na Ziemi i ich znaczenia w przyrodzie: rzeki, jeziora, stawy:

- źródło wody dla zwierząt;
- źródło wody dla człowieka (picie, higiena, działalność gospodarcza);
- środowisko naturalne życia zwierząt i roślin wodnych;
- źródło wody dla roślin (opady deszczu);

- Zapoznanie dzieci z krążeniem wody w przyrodzie i formami jej zanieczyszczenia.

- Ustalenie sposobu oszczędzania i ochrony ziemi:

- zakręcanie starannie kranów;
- oszczędne korzystanie podczas kąpieli (prysznic);
- założenie oszczędnych spłuczek;
- niezaśmiecanie zbiorników wodnych;
- budowa oczyszczalni ścieków;
- filtrowanie dymów z kominów fabrycznych (kwaśne deszcze).

- Doświadczenia z wodą (parowanie, zamarzanie, filtrowanie, roztwory)

GLEBA

- Gromadzenie w kąciiku przyrody próbek różnych składników gleby i innych minerałów.
- Rozpoznawanie różnic fizycznych między piaskiem, żwirem, gliną a ziemią próchniczną.
- Utrwalanie wiedzy o znaczeniu gleby dla rozwoju życia na Ziemi - doświadczenie.
- Ustalenie z dziećmi przyczyn skażenia gleby i sposobu jej ochrony - obserwacja, wnioskowanie:
  - a) ograniczenie używania nawozów sztucznych do użyźniania gleby na rzecz naturalnych (obornik, kompost);
  - b) oczyszczanie powietrza ze związków chemicznych, likwidacja kwaśnych deszczy;
  - c) niewylewanie do gleby odpadów chemicznych;
  - d) konieczność segregowania śmieci i ich powtórnego przetworu - recykling,
  - e) ochrona gleby przed erozją powietrzną i wodną.

ROŚLINY

- Znaczenie roślin w życiu człowieka
  - a) źródło pokarmu;
  - b) lekarstwo - zioła;
  - c) surowiec do produkcji tkanin;
  - d) producent tlenu.
- Prowadzenie hodowli doświadczalnych wzbogacających wiedzę dzieci o życiu roślin - obserwacja, wnioskowanie:
  - a) hodowla ziaren fasoli na wodzie i w glebie;
  - b) hodowla cebuli bez dostępu promieni słonecznych i oświetlona promieniami.
- Znaczenie poszczególnych części roślin:
  - a) korzeń - utrzymanie rośliny w ziemi, karmienie jej;
  - b) łodyga - pień - utrzymanie pozycji, rozprowadza pokarm;
  - c) liście - (płuca rośliny) oddychanie, cień;
  - d) kwiat - wabienie owadów - zapylanie;
  - e) owoc - ochrona nasiona.
- Zapoznanie dzieci z niektórymi sposobami rozsiewania się roślin (dmuchawce, rzepy, skrzydlaki).
- Obserwacja życia roślin w ogrodzie przedszkolnym wycieczki do ogrodu botanicznego, parku, lasu.
- Poznawanie różnorodności gatunkowej roślin i zwierząt.

-Prowadzenie hodowli roślin w ogrodzie kwiatowym w przedszkolu:

- a) nawożenie gleby kompostem, torfem;
- b) pielnie chwastów;
- c) usuwanie szkodników roślin (np. mszyc) za pomocą płynów przygotowanych tzw. roślin biodynamicznych;
- d) założenie tzw. spirali ziołowej (poznanie i wykorzystanie tych roślin w kuchni).

LAS

- Rozwinięcie dziecięcego zainteresowania środowiskiem leśnym:

- a) poznanie biocenozy leśnej;
- b) lasy dawniej i dziś (przyczyna niszczenia);
- c) znaczenie leśnych Parków Narodowych, Parków krajobrazowych;
- d) konieczność i sposoby ochrony lasów.

- Urządzenie w kącie przyrody "laboratorium doświadczalnego" pozwalającego dokładnie poznawać przyrodę, dającego możliwość rozwijania indywidualnych zainteresowań dzieci.

- Wyposażenie "laboratorium" w w mikroskopy szkła powiększania naczynia przezroczyste, magnesy, lornetki, pensety, zeszyty do rysunkowych notatek pojemniki do przetrzymywania zbiorów przyrodniczych.

3. Działania wspomagające rozwój aktywności twórczej i wrażliwości estetycznej dziecka.

-Udział dzieci w tworzeniu oprawy plastycznej pomieszczeń przedszkolnych w zależności od pór roku, pomoc w przygotowaniu dekoracji do uroczystości przedszkolnych(wpływ dekoracji na samopoczucie człowieka).

- Rozwijanie wrażliwości estetycznych dzieci przez bezpośredni kontakt z przyrodą, uczulenie dzieci na barwę, wielkość, kształt, źródło i natężenie dźwięku, wartości węchowe, smakowe i dotykowe.

- Zdobywanie przez dzieci - umiejętności poznawania otaczającego świata za pomocą zmysłów: wzroku, dotyku, węchu, smaku

- Określanie przez dzieci nastrojów panujących w przyrodzie w zależności od pogody, pory dnia, pory roku (wygląd pejzażu, pojedynczych eksponatów w słoneczny dzień, podczas deszczu, burzy, w śnieżny poranek).

- Poglębianie wrażliwości estetycznej nabytej w kontakcie z przyrodą przez słuchanie starannie dobranych utworów z literatury (proza, poezja) nastrojowych utworów muzycznych oraz wartościowych dzieł sztuki malarskiej (wypowiedzi dzieci na temat tej twórczości).
- Rozwijanie wrażliwości muzycznej dzieci przez:
  - a) słuchanie głosów występujących w przyrodzie;
  - b) odtwarzanie ich za pomocą różnych instrumentów muzycznych (rozpoznanie tych instrumentów);
  - c) słuchanie utworów będących muzyczną ilustracją zjawisk i odgłosów z przyrody;
  - d) uczestniczenie w koncertach muzycznych organizowanych na terenie przedszkola oraz w filharmonii.
- Rozwijanie zainteresowania twórczością ludową.
wpływ przyrody w sztuce ludowej (symetria, układy liniowe i koliste).
- Zwrócenie uwagi na tworzenie związków z dziedzictwem kulturowym regionu.
- Wypowiedzi dzieci na temat oglądanych dzieł sztuki.
- Działalność plastyczno - konstrukcyjna dziecka jako forma samorealizacji, odzwierciedlenia otaczającego świata: kolor, kształt, faktura, światło, przestrzeń, ruch.
- Rozwijanie wrażliwości kolorystycznej przez klasyfikację barw:
  - a) barwy ciepłe i zimne;
  - b) barwy jasne i ciemne;
  - c) barwy czyste i zgaszone;
  - d) zależność barw od przedmiotów, oświetlenie i koloru tła.
- Rozwijanie sprawności manualnej i inwencji twórczej dziecka przez stosowanie różnorodnych technik i form plastycznych.
- Wykonywanie prac płaskich na różnorodnym materiale (papier, mokre płótno, gazeta, tektura, papier pakowy, papier ścierny, płyta szklana, gipsowa, deska itp.)
- Korzystanie z różnorodnych technik plastycznych:
  - a) malowanie farbami plakatowymi, klejowymi i akwarelami na różnych formach papieru z zastosowaniem pędzla, waty, patyka, palca
  - b) malowanie farbą na podkładzie z gumy arabskiej
  - c) malowanie różnymi farbami na mokrym płótnie
  - d) malowanie abstrakcyjne - muzyka farbą malowana

- e) wprowadzenie formy plakatu jako próby symbolicznej wypowiedzi na określony temat;
- f) łączenie różnych form plastycznych (collage);
- g) techniki wymywania i próśnienia farbą;
- h) tworzenie mozaiek;
- i) wycinanie, wydzieranie z kolorowego papieru barwnych pism;
- j) wprowadzenie techniki origami.

- Wykonywanie prac przestrzennych - gips, glina, masa solna, masa papierowa.

- Działalność twórcza dziecka na bezpośrednim materiale przyrodniczym

- a) układanie mozaiki z kamyczków, piasku
- b) układanie kompozycji płaskich i przestrzennych z suszonych kwiatów, liści, żołędzi, kasztanów szyszek, muszelek, patyków itp.;
- c) zabawy konstrukcyjne w piaskownicy (ogrody, zamki itp.);
- d) budowanie i lepienie ze śniegu (tworzenie kompozycji kolorystycznych;
- e) barwionych tafli lodowych);

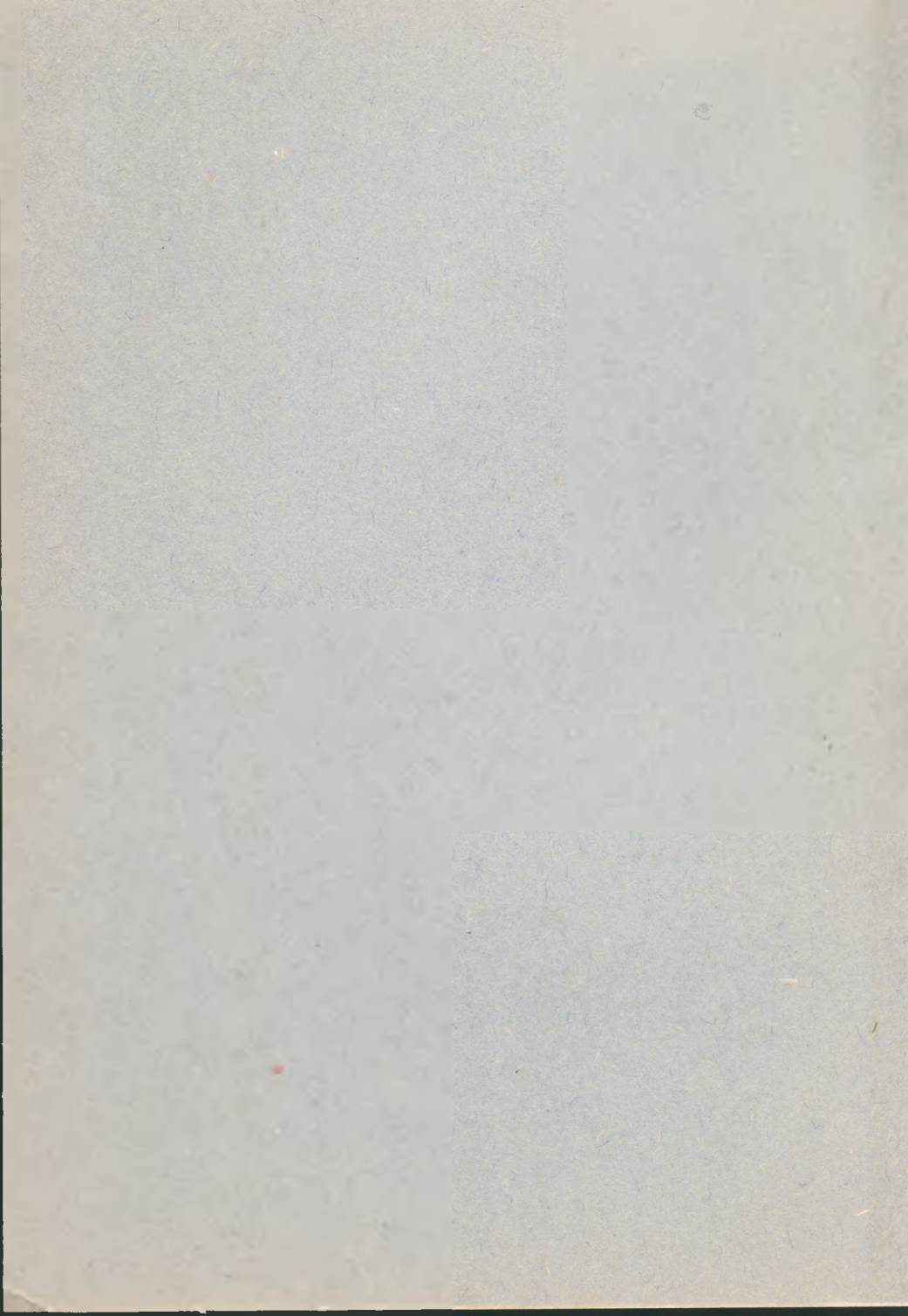

BIBLIOGRAFIA

- 1   **ALEKSANDROWICZ J.
DUDA H.**   *U podstaw medycyny jutra.*
Of. W. STORN RADOM 1991.
- 2   **BOGDANOWICZ M. KISIEL B.
PRZASNYSKA M.**   *Metoda Weroniki Sherborne w terapii i wspoma-*
                                         ganiu rozwoju dziecka.
WSiP WARSZAWA 1992.
- 3   **CAMPBELL B.**   *Ekologia człowieka.*
PWN WARSZAWA 1995.
- 4   **DUDZIKOWA M.**   *Wychowanie przez aktywne uczestnictwo.*
WSiP WARSZAWA 1987.
- 5   **ELBANOWSKA St.**   *Przyroda nieożywiona w wychowaniu przedszkol-*
                                         nym.
WSiP WARSZAWA 1983.
- 6   **FRĄTCZAK J.**   *Ekologia i ochrona środowiska dla dzieci w wieku*
                                         przedszkolnym - minimum programowe.
STOWARZYSZENIE "ZDROWY CZŁOWIEK"
w WARSZAWIE
BYDGOSZCZ 1993.
- 7   **FRĄTCZAK E. FRĄTCZAK J.**   *Ekologia zoologiczna uczniów kl. I - III*
                                         Szkoły Podstawowej.
WOM BYDGOSZCZ 1992.
- 8   **FRĄTCZAK E. FRĄTCZAK J.**   *Kącik przyrody w wychowaniu przedszkolnym.*
WSiP WARSZAWA 1979.
- 9   **KIELAR-TURSKA M.**   *Jak pomagać dziecku w poznawaniu*
                                         świata.
WSiP WARSZAWA 1992.

- 10 KAMIŃSKA A. *Ekologia - wybór przyszłości.*
EDITIONS - SPOTKANIA WARSZAWA 1991.
- 11 NATORF A. WASILUK K. *Wychowanie plastyczne w przedszkolu.*
WSiP WARSZAWA 1990.
- 12 SKOLIMOWSKI H. *Filozofia żyjąca, eko-filozofia jako drzewo życia.*
WYDAWNICTWO "PUSTY OBŁOK"
WARSZAWA 1992.
- 13 STUDZIŃSKI M. *Dzieci przedszkolne poznają przyrodężywioną.*
WSiP WARSZAWA 1989.
- 14 WALL W. D. *Twórcze wychowanie w okresie dzieciństwa.*
PWN WARSZAWA 1986.
- 15 WAŹ B. *Drama w wychowaniu dzieci i młodzieży.*
WSiP WARSZAWA 1990.
- 16 ŻEBROWSKA *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży.*
- 17 CENTRUM DORADSTWA I *Ekologia ekologiczno - środowiskowa w przedszko-*
DOSKONALENIA. BEHNKE L. *lu. I OGÓLNOPOLSKA KONFERENCJA*
redaktor merytoryczny *NAUCZYCIELI PRZEDSZKOLI*
SZCZECIN 1994.
- 18 OŚRODEK EDUKACJI EKO- *Zasady i techniki Edukacji Ekologicznej - Organi-*
LOGICZNEJ OA. PTTK *zujemy Zieloną Szkołę.*
KRAKÓW 1993.

PEDAGOGICZNA BIBLIOTEKA
WOJEWÓDZKA W CHEŁMIE

CZYTELNIA

371.2(073)

PRO